

ΕΘΝΙΚΗ ΖΩΗ

Θεόδωρος Βρυζάκης, *Η έξοδος του Μεσολογγίου*
(λεπτομέρεια)

Τα κείμενα που ανθολογούνται στην ενότητα αυτή παρουσιάζουν, με άξονα την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού, διάφορες εκφράσεις και όψεις της νεοελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης με θέμα τους εθνικούς μας αγώνες. Μέσα από τα κείμενα αυτά μπορείτε να δείτε με ποιον τρόπο η λογοτεχνία αντιμετωπίζει τα σύγχρονά της ιστορικά γεγονότα και αποδίδει το συλλογικό αίσθημα: από τη λαϊκή παράδοση των ακριτικών τραγουδιών μέχρι τους αγώνες των κλεφτών στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, και από την επανάσταση του 1821 μέχρι τις σχετικά πρόσφατες περιπέτειες του ελληνισμού (Ελληνο-ιταλικός πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, εξέγερση του Πολυτεχνείου, δοκιμασία της Κύπρου). Όπως η προηγούμενη γενιά, η γενιά των γονιών σας, έτσι και η δική σας γενιά έχει την τύχη να μεγαλώνει σε μια ειρηνική Ελλάδα. Ο τόπος όμως αυτός σημαδεύτηκε στο παρελθόν από συνεχείς πολέμους, εθνικές ανατάσεις, αλλά και καταστροφές. Μελετώντας τα κείμενα της ενότητας θα αναλογιστείτε τις περιπέτειες του ελληνισμού και ίσως συναισθανθείτε την ψυχική δύναμη που ανέπτυξαν οι πρόγονοί μας μπροστά στις ιστορικές δοκιμασίες.

ΑΚΡΙΤΙΚΟ

Ο Διγενής

Τα ακριτικά τραγούδια αφηγούνται τα ηρωικά κατορθώματα των ακριτών, δηλαδή των φρουρών των συνόρων της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τα τραγούδια έχουν βασικό ήρωα το Βασίλειο Διγενή Ακρίτα, ο οποίος διαθέτει υπερφυσική δύναμη και ανδρεία και αποτελεί σύμβολο των αγώνων όλων των ακριτών. Καθώς τα ακριτικά τραγούδια διατηρήθηκαν στη λαϊκή λογοτεχνική παράδοση του νεότερου ελληνισμού, ο Ακρίτας έγινε πρότυπη ηρωική μορφή της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης. Το τραγούδι που ακολουθεί είναι κρητική παραλλαγή του κορυφαίου άθλου του Διγενή, της πάλης του με το Χάρο και της στιγμής του ηρωικού τέλους του.

Ο Διγενής ψυχομαχεί* κι η γης τότε τρομάσει
κι η πλάκα τον ανατριχιά* που θέλει τον σκεπάσει.
Κι εκεί* βαριά που κείτεται,* λόγια αντρειωμένα λέει:
– Να 'χεν η γης πατήματα* κι ο ουρανός κερκέλια,*
να 'πάτιουν* τα πατήματα, να 'πιανα τα κερκέλια
να δώκω σείσμα* τ' ουρανού, να βγάλει μαύρα νέφη,
να ρίξει χιόνια και νερά κι αμάλαγο* χρυσάφι!

Δημοτικά τραγούδια, Ακριτικά,
μελέτη – ανθολόγηση Β. Χ. Μάκης, Επικαιρότητα

* **ψυχομαχεί**: κοντεύει να πεθάνει * **η πλάκα τον ανατριχιά**: ανατριχιάζει, δειλιάζει η ταφόπλακα (προσωποποίηση) * **εκεί**: εκεί * **κείτεται**: είναι ξαπλωμένος * **πατήματα**: σκαλοπάτια * **κερκέλια**: κρικέλια, σιδερένιοι γάντζοι * **να 'πάτιουν**: να πατούσα * **να δώκω σείσμα**: να κουνήσω * **αμάλαγο**: καθαρό, ανέγγιχτο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Πώς αντιδρά η φύση στον επικείμενο θάνατο του Διγενή και γιατί;
- 2 Ποια είναι τα ανθρώπινα και ποια τα υπερφυσικά γνωρίσματα του Διγενή;
- 3 Ποια υπερβολή υπάρχει στο τραγούδι και πώς την ερμηνεύετε;

ΚΛΕΦΤΙΚΟ Του Βασίλη

Τα κλέφτικα τραγούδια έχουν ως θέμα τη ζωή και τα κατορθώματα των κλεφτών. Ο Βασίλης, ο κεντρικός ήρωας του τραγουδιού, επιλέγει, όπως έκαναν πολλοί νέοι άντρες στα χρόνια της τουρκοκρατίας, να φύγει από τη σκλαβιά και να ζήσει την ελεύθερη ζωή των κλεφτών. Τόσο η εθνική όσο και η κοινωνική του περηφάνια τον ωθούν να εγκαταλείψει τα υλικά αγαθά μιας υπόδουλης ζωής και να γίνει αντάρτης, ελεύθερος μέσα στη φύση των απόκρημνων βουνών.

Θεόδωρος Βρυζάκης, *Πολεμική σκηνή* (λεπτομέρεια)

«**Β**ασίλη, κάτσε φρόνιμα, να γένεις νοικοκύρης,
για ν' αποχτήσεις πρόβατα, ζευγάρια κι αγελάδες,
χωριά κι αμπελοχώραφα, κοπέλια* να δουλεύουν.
– Μάνα μου εγώ δεν κάθομαι να γίνω νοικοκύρης,
να κάμω αμπελοχώραφα, κοπέλια να δουλεύουν,
και να ζμαι σκλάβος των Τουρκών, κοπέλι στους γερόντους.*

* **κοπέλια**: παιδιά * **στους γερόντους**: στους προεστούς

Φέρε μου τ' αλαφρό σπαθί και το βαρύ τουφέκι,
να πεταχτώ σαν το πουλί ψηλά στα κορφοβούνια,
να πάρω δίπλα τα βουνά, να περπατήσω λόγγους,*
να βρω λημέρια* των κλεφτών, γιατάκια* καπετάνων
και να σουρίξω* κλέφτικα, να σμίξω τους συντρόφους,
που πολεμούν με την Τουρκιά και με τους Αρβανίτες».

Πουρνό* φιλεί τη μάνα του, πουρνό ξεπροβοδιέται.
«Γεια σας βουνά με τους γκρεμινούς, λαγκάδια με τις πάχνες!
– Καλώς το τ' άξιο το παιδί και τ' άξιο παλικάρι».

Ν.Γ. Πολίτη, *Δημοτικά τραγούδια*, Γράμματα

* **λόγγοι**: δασωμένες εκτάσεις * **λημέρια**, **γιατάκια**: κρυψώνες των κλεφτών στα βουνά * **να σουρίξω**: να σφυρίξω * **πουρνό**: προί

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Σχολιάστε τον πρώτο στίχο του τραγουδιού. Ποιο είναι το περιεχόμενο της λέξης «φρόνιμα»;
- 2 Ο Βασίλης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε δυο μορφές ζωής. Ποιες είναι αυτές; Ποιαν επιλέγει και γιατί; Πώς αξιολογείτε αυτή την επιλογή;
- 3 Ένα χαρακτηριστικό του δεκαπεντασύλλαβου στίχου των δημοτικών τραγουδιών είναι ότι το νόημα του πρώτου ημιστίχου πολύ συχνά συνεχίζεται και ολοκληρώνεται στο δεύτερο ημιστίχιο. Ισχύει αυτή η παρατήρηση στο τραγούδι μας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Ακούστε ηρωικά δημοτικά τραγούδια (ακριτικά, κλέφτικα, αντάρτικα), σε παλιές και νέες μουσικές εκτελέσεις. Πώς αποδίδονται τα επικά γνωρίσματα του Διγενή και τα ηρωικά κατορθώματα των κλεφτών; Ποια μουσική συνοδεύει τα άσματα (αν βρείτε μελοποιημένα); Ζητήστε τη βοήθεια του καθηγητή της Μουσικής.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

Εἰς Σάμον

Στις τρεις πρώτες στροφές από την ωδή «Εἰς Σάμον», που εντάσσεται στα Λυρικά, συλλογὴ δέκα πατριωτικῶν ωδῶν, την οποία ο Ανδρέας Κάλβος εξέδωσε στο Παρίσι το 1826, κυριαρχεῖ πνεύμα ελευθεροφροσύνης και διακρίνονται τα συστατικά γνωρίσματα της καλβικής ποιήσης (ηρωική θεματολογία, υψηλὸς τόνος και ἦθος, παραβολική χρήση του αρχαίου ελληνικοῦ μύθου).

Ἄ
σοι το χάλκεον χέρι
βαρὺ του φόβου αισθάνονται,
ζυγὸν δουλείας ας ἔχωσι.
Θέλει αρετὴν και τόλμην
ἡ ελευθερία.

β'
Αυτή (και ο μύθος κρύπτει
νουν αληθείας*) επτέρωσε
τον Ἴκαρον· και αν ἔπεσεν
ο πτερωθεὶς κ' επνίγη
θαλασσωμένος·

γ'
Αφ' υψηλά όμως ἔπεσε,
και απέθανεν ελεύθερος.
Αν γένης σφάγιον άτιμον
ενός τυράννου, νόμιζε
φρικτὸν τον τάφον.

Ω

Ανδρέας Κάλβος, Ωδαί, Ἴκαρος

* νους αληθείας: αληθινό νόημα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Αναλύστε την προσωποποίηση και εξηγήστε το συλλογισμό που αναπτύσσει ο ποιητής στην πρώτη στροφή.
- 2 Τι δηλώνει η παρένθετη πρόταση στη δεύτερη στροφή;
- 3 Γιατί ο ποιητής αναφέρεται στο μύθο του Ίκαρου; Ποιος είναι ο συμβολισμός του και πώς σχετίζεται με το ποίημα;
- 4 Ο ποιητής κρατά διττή στάση απέναντι στο θάνατο. Διαβάστε προσεκτικά την τρίτη στροφή και εξηγήστε τη στάση του.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Βρείτε τις δυο κεντρικές εικόνες του ποιήματος και ζωγραφίστε αυτή που σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση. Δώστε τίτλο στη ζωγραφιά σας, επιλέγοντας ένα στίχο του Κάλβου.

Παύλος, *Φτερά*

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Η καταστροφή των Ψαρών

Στο επίγραμμα αυτό, που έγραψε ο Διονύσιος Σολωμός το 1825 με αφορμή το ιστορικό γεγονός της καταστροφής των Ψαρών από τους Τούρκους, η μορφή της προσωποποιημένης Δόξας τιμά τους νεκρούς Έλληνες μέσα σε ένα τοπίο απόλυτης καταστροφής.

Νικόλαος Γύζης, *Μετά την καταστροφή των Ψαρών*

*Λ*των Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλικάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη.

∞

Δ. Σολωμός, *Ποήματα*, Ίκαρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Μέρος του επιγράμματος αποτελεί περιγραφή του κατεστραμμένου από τον εκθρό τόπου. Ποια είναι τα σημεία που δείχνουν αυτή την καταστροφή;
- 2 Ποια αντίθεση υπάρχει ανάμεσα στο κατεστραμμένο τοπίο και την ανθρώπινη παρουσία μέσα σ' αυτό;
- 3 Ποια είναι η τελετουργική πράξη που περιγράφεται στο επίγραμμα;
- 4 Μελετήστε την κδ' στροφή από την ωδή «Εις Ψαρά» του Ανδρέα Κάλβου:

*Επί το μέγα ερείπιον
η Ελευθερία ολόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
έν' από γήινα φύλλα
κι άλλον απ' άστρα.*

και βρείτε αντιστοιχίες με το επίγραμμα του Σολωμού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Οργανώστε στο σχολείο σας εκδήλωση για τους εθνικούς μας ποιητές Σολωμό και Κάλβο, η οποία να περιλαμβάνει: α) εικαστικό υλικό (πορτρέτα των ποιητών ή πίνακες με θέμα την ελληνική επανάσταση)· β) μελοποιημένα ποιήματα (των συνθετών Μίκη Θεοδωράκη, Γιάννη Μαρκόπουλου, Νίκου Ξυδάκη)· γ) απαγγελίες ποιημάτων· δ) δραματοποίηση άλλων κειμένων (π.χ. από το *Διάλογο* ή τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* του Σολωμού)· ε) εργασίες για τη γλώσσα τους. Μπορείτε ίσως να χρησιμοποιήσετε υλικό από την αντίστοιχη έκθεση που είχε οργανώσει η Βουλή των Ελλήνων το 1998.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Ερημωμένα χωριά

Το παρακάτω απόσπασμα ανήκει στην ποιητική σύνθεση Η τελευταία π. α. εκατονταετία. Ο Ρίτσος έγραψε το ποίημα το 1942, ως άμεση αντίδραση στα σύγχρονα ιστορικά γεγονότα (πτώση του αλβανικού μετώπου, γερμανοϊταλική Κατοχή, προμηνύματα της Αντίστασης), το δημοσίευσε ωστόσο πολύ αργότερα, το 1961. Στο απόσπασμα αποτυπώνεται με ρεαλιστικό τρόπο η θλιβερή υποχώρηση του ελληνικού στρατού, κατά την οποία όμως, παρά τις δυσκολίες, διατηρούνται η ελπίδα και το αγωνιστικό φρόνημα.

Ερημωμένα χωριά, ξεροπόταμα σ' ένα ανελέητο ξερό
καλοκαίρι.

Βομβαρδισμένες εκκλησιές. Ένας άσπρος άνεμος σφύ-
ριζε

σαν τον τρελό ψάλτη που τραγούδαγε άγρια τροπάρια
μες στο ντουφεκίδι

κι ο παπάς με τις μπότες του σκοτωμένου αξιωματικού
σήκωνε τα ράσα του και πηδούσε το φράχτη. Στους
τοίχους

ήταν σβησμένα τα συνθήματα. Υπόκωφοι* κανονιοβο-
λισμοί στο βάθος,

χαμηλά στον ορίζοντα η σιγαλιά του χαμένου πολέμου.
Ένα άλογο σκοτωμένο στην πλαγιά.

Είχε κολλήσει ο πάγος το παπούτσι στην κάλτσα, την
κάλτσα στο πόδι.

Θα ξανάρθουμε – είπαν. Και δίχως πόδια θα ξανάρ-
θουμε. Τρίζαν οι αραποσιτιές*

παράξενα σα να μας σκίζαν τα χαρτιά με τα πατριωτι-
κά τραγούδια μας

σα να μας σκίζαν τις σημαίες μας. Δυο λιγνά* σύγνεφα

* **υπόκωφοι:** μακρinoί, μόλις που ακούγονταν * **αραποσιτιές:** καλαμποκιές * **λιγνά:** μικρά

κρέμονταν πάνου στο βουνό σα δυο πλεξούδες σκόρ-
 δο δίπλα σ' ένα τζάκι
 σ' ένα βομβαρδισμένο σπίτι. Να κρύψουμε τούτο το
 φως
 μη μας το πάρουνε κι αυτό – πού να το κρύψουμε; –
 είπε.
 Ο άλλος κοιτούσε τα νύχια του. Νύχτωνε.

Κατέβηκαν ξυστά, τοίχο τοίχο. Σκύψαν
 πήραν τον ίσκιο τους και κουκουλώθηκαν. Χάθηκαν.
 Μονάχα τα τσιγάρα τους μακριά πότε πότε μια κόκκι-
 νη λάμψη.

Γ. Ρίτσος, *Ποιήματα*, τόμ. 1, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Καταγράψτε τις εικόνες από την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Ποια σας συγκινεί περισσότερο και γιατί;
- 2 Ποιοι λένε τη φράση «Και δίχως πόδια θα ξανάρθουμε»; Τι συναισθήματα εκφράζουν;
- 3 Σε ποια σημεία του κειμένου εκφράζεται αγωνιστική διάθεση και σε ποια σημεία απογοήτευση; Ποιο συναίσθημα υπερτερεί και γιατί;
- 4 Ο ποιητής περιγράφει ρεαλιστικά τα γεγονότα. Με ποια εκφραστικά μέσα πετυχαίνει αυτήν τη ρεαλιστική περιγραφή;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Βρείτε φωτογραφικό υλικό από το αλβανικό μέτωπο ή ζωγραφικούς πίνακες που προβάλλουν κυρίως τον ηρωισμό των Ελλήνων στρατιωτών. Ζητήστε τη σχετική βοήθεια του καθηγητή των Καλλιτεχνικών. Συγκρίνετε αυτή την αισιόδοξη πλευρά του πολεμικού αγώνα με την εικόνα της υποχώρησης στο ποίημα του Ρίτσου.

ΜΕΛΠΩ ΑΞΙΩΤΗ

Από δόξα και θάνατο

Το μυθιστόρημα της Αξιώτη Εικοστός αιώνας (1946) αποτυπώνει τις εθνικές περιπέτειες από το 1916 ως το 1946, μέσα από τη ζωή της κεντρικής ηρωίδας, Πολυξένης. Στο παρακάτω απόσπασμα τα βιώματα της Πολυξένης είναι στενά συνδεδεμένα με την εποχή, το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, την Κατοχή και την Αντίσταση, στην οποία μετέχει ενεργά, διακινώντας παράνομο Τύπο. Στο απόσπασμα περιγράφονται αναδρομικά (μέσα από το κελί της φυλακής της) δύο λαϊκές συγκεντρώσεις στην Αθήνα τον καιρό της Κατοχής: το συσσίτιο των καλλιτεχνών στο Μουσείο και η πρώτη διαδήλωση το Μάρτη του 1943, με τους πρώτους νεκρούς.

Χειμώνας. Τα συσσίτια στήνονταν παντού. Ο τόπος ρουφούσε ζωή από μια καραβάνα.* Ο πληθυσμός μαζευτότανε, ξεχνούσαν κάθε παρελθόν, και περίμεναν στην ουρά. Μ' ένα ντενεκεδάκι.* Κολλούσαν ψείρα και θερμότητα, ο ένας απ' τον άλλον.

Εκείνη την ημέρα θα στήνονταν πρώτη φορά και το συσσίτιο των καλλιτεχνών. Το είχαν βάλει στο Μουσείο. «Πτέρυξ Μυκηναϊκή», σημείωναν τα τόξα που οδηγούσαν στην αίθουσα. Τα μάρμαρα στη μοναξιά πάγωναν περισσότερο και τα σπασμένα τζάμια κουβαλούσανε μέσα το τέλος του Φλεβάρη και τον κάθιζαν σ' ανθρώπινα κόκαλα.

Ήρθε το μεσημέρι. Η ώρα που μαζεύει κι απομονώνει μπροστά στο ψωμί όλη την οικογένεια. Τότε έγινε μια ταραχή κι όλοι μετατοπίστηκαν κι ανάμεσά τους πέρασε κάποιος. «Ο πρόεδρος» ψιθύρισαν. Ο πρόεδρος σκαρφάλωσε σ' ένα τραπέζι και στάθηκε ορθός. Η μάζα άπλωνε από κάτω. Πόσα ανθρώπινα μάτια πήγαν και κόλλησαν σαν στρείδια πάνω του! Είχε ένα σκληρό πρόσωπο. Όλοι τότε κατάλαβαν πως από τη σκληράδα αυτή εξαρτάται το φαί τους. Η μαζεμένη μάζα από κάτω ταράχτηκε. «Ας τελειώσει επιτέλους αυτή η ιστορία!» ακούστηκε κάποια φωνή. «Ας τελειώσει επιτέλους!» είπαν κι άλλες φωνές, κι ο τόπος γύρω αγριεύτηκε. Ο πρόεδρος φοβέριζε και κουνούσε τα χέρια. «Ν' αρχίσουμε!» φώναζε η μάζα. «Πεινούμε!» φώναξε ένας. Ο πρόεδρος ξεδίπλωσε ένα χαρτί. Μονομιάς έγινε σιωπή σαν του νεκροταφείου. Στα χέρια, οι ντενεκέδες, σαν κομπολόγια εκρέμονταν. Σαν να 'βγαινε από στέρνα,* μέσα στις γυμνές αίθουσες αντήχησε παράγγελμα:

* **καραβάνα:** πιάτο που χρησιμοποιούν οι στρατιώτες * **ντενεκεδάκι:** τενεκεδέσιο δοχείο, συνήθως από κονσόρβες, με το οποίο έπαιρναν το φαγητό στα συσσίτια * **στέρνα:** χτιστή δεξαμενή νερού

«Άγγελος Σικελιανός». Ήτανε το πρώτο όνομα. Μια γυναίκα προχώρησε, ξεσκέπασε τον ντενεκέ, της έριξαν δυο κουταλιές. Ήτανε το φαί του. Του Άγγελου Σικελιανού. Ύστερα από τους ποιητές πήρανε οι πεζογράφοι. Ύστερα οι γλύπτες. Οι ζωγράφοι. Οι μουσικοί. Και οι χήρες τους. Εβάστηξε τρεις ώρες. Ήρθανε γεροντάκια, που τα είχε λησμονήσει ο κόσμος και ο χάροντας. Ήρθανε νέες περσινές, κουκουλωμένες με μποξά.* Ήτανε χτεσινές δόξες, που ακούμπησαν σε μια γωνιά και ρούφηξαν τον ντενεκέ δημόσια, μπροστά σ' όλους, δεν είχανε υπομονή να τον πάνε σπίτι τους. Ήτανε κάποιιοι που δεν έδειχναν την παλάμη τους σ' άνθρωπο, και την άπλωναν τώρα γυρεύοντας ψωμί, ψωμί. Κι έκοψαν μερικοί καταμεσής το στίχο, για να έρθουν, κι όσοι ως τώρα εξέρονταν* μόνο μες στα χαρτιά, βλέπονταν στο πρόσωπο.

Εβάστηξε τρεις ώρες. Στην πιο μεγάλη οχλοβοή,* που ήταν μερδεμένοι όλοι σαν το κουβάρι, τρύπωσε ένας ανάμεσα κι έδινε κάτι στα κρυφά. Πέρασε σαν αέρας, δεν πρόλαβε κανείς να δει. Το 'χωνε μες σε φούχτες ή όπου αλλού έβρισκε. Το πιάσανε απ' τις φούχτες τους, και ήταν εφημερίδα. Ήταν ο μυστικός τύπος της κατοχής. Ποιος τους τον έφερε; Δεν έμαθαν. «Τα μυστικά συνεργεία δουλεύουνε», σκέφτηκε τότε η Πολυξένη, που ήταν κι εκείνη ανάμεσα στους συγκεντρωμένους.

Τον είχε ύστερα τρία χρόνια, η Πολυξένη, στον κόρφο της. Τον παράνομο εκείνο τύπο. Μαζί του εκοιμότανε. Τον έχωνε στα στήθια. Ήταν μικρά και φούσκωναν. Ίδρωνε και τον λέρωνε. Τον είχε και τη μέρα που πιάστηκε. Τον ήβρανε. «Μίλησε! Ποιοι είναι οι άλλοι!» «Όχι, δε θα μιλήσω», τους είπε. Δε μίλησε. Μόνο που λιγοθυμούσε. Ξυπνούσε κι έπεφτε πάλι σε βύθιση. Από πάνω τη χτυπούσαν. Ήτανε μια νεκρή, που δε θάφτηκε ακόμα και νιώθει φούχτα φούχτα το χώμα που της ρίχνουνε, και τη χώνει όλο πιο βαθιά. Έτσι έμεινε από τότε. Της τσάκισαν το χέρι, κόλλησε στραβά μόνο του, σαν του σκύλου του δρόμου. Κόλλησε μες στη φυλακή. Δεν πειράζει, είπε η Πολυξένη, σάμπως θα μου ξαναχρειαστεί το χέρι μου; Αύριο δε θα υπάρχω.

Είχε έρθει ύστερα ο Μάρτης. Ήρθε κι εκείνη η μέρα. Αποβραδής καθένας κοιμήθηκε μονάχος του, την άλλη μέρα βρέθηκαν πολλοί μαζί. Ήταν διαδήλωση. Η πρώτη διαδήλωση. Ήρθανε παρέες παρέες. Όπως πάνε στη λειτουργιά. Πούθε* εκινήσανε, πώς χωριστήκανε, εκείνο δεν το 'δε κανείς. Σπάθες κι αλόγατα παραμονεύανε κι εχθροί τρομεροί με πολυβόλα. Κλείσανε τα μαγαζιά. Δεν τα 'κλεισαν κυβερνήσεις, δε λάβανε κρατική εντολή, τα 'κλεισαν εκείνοι μονάχοι. Δεν κρέμονταν σημαίες. Έβλεπε η Πολυξένη τον ουρανό, τα σύννεφα, και μια ανθρώπινη μάζα να κινιέται στη γη, σαν

* **μποξάς:** πανωφόρι * **εξέρονταν:** γνωρίζονταν * **οχλοβοή:** φασαρία από τις φωνές του πλήθους * **πούθε:** από πού

χωράφι ανθισμένο, σαν ντάλιες* στη βιτρίνα, πού και πού ξάστραφτε ένα χρώμα, πού και πού εμάζεψε, σαν φουσαρμόνικα. Πέσανε οι πρώτες πιστολιές. Τότε κινήθηκε απ' τη μάζα ένα τμήμα κι έτρεξε. Πέσανε προκηρύξεις, όπως πέφτουνε τα φύλλα στους κήπους το φθινόπωρο. Ο πρώτος ήλιος της χρονιάς φώτισε μια σημαία. Μια μόνη σημαία που έτρεχε. Όλος ο κόσμος γύρω προσήλωσε το μάτι του στο χέρι που τη σήκωνε. Του 'λειπαν τα δυο δάχτυλα. Ένας δίπλα μουρμούρισε: «Οι εξόριστοι, οι εξόριστοι!». Έτρεχε η Πολυξένη μαζί μ' όλους που τρέχανε, έβλεπε τη σημαία, τα δάχτυλα που ελείπανε, ήτανε ο Αιμίλιος. Πέφτανε οι πιστολιές. «Οι εξόριστοι, οι εξόριστοι!» είπανε πάλι δίπλα της. Έβλεπε η Πολυξένη τα κορμιά που κυλήσανε, έβλεπε τον Αιμίλιο, γέμιζε το ένα μάτι της με χαρά, το άλλο τρόμο, πέρναγαν τότε δίπλα σε ζαχαροπλαστείο, μύριζε βανίλια άλλοτε, και τώρα μύρισε αίμα ο τόπος.

Σήκωσαν τους πρώτους νεκρούς. Δεν ήξερες ποιοι σου έδεναν, άγνωστοι, τις πληγές σου. Ήτανε μες στο πλήθος κι ανάπηροι που τρέχανε, ήτανε και κουτσοί με τόσες κουτσάμαρες, που ποτέ δεν ταιριάζουνε, στο ρυθμό ούτε στο βλέμμα, και τώρα ταίριαζαν κι αυτοί μέσα στο ίδιο κύμα. Έτρεχε η Πολυξένη, γύριζε δίπλα κι έβλεπε. Είχαν έρθει εκείνοι οι παλιοί, οι γνώριμοί της, απ' τα λασπόσπιτα, απ' τα τέρματα, όσοι κάνανε τον πόλεμο, και τώρα τη διαδήλωση, όσοι είχανε λογαριασμούς από τη Μικρασία, όσοι είχανε δολοφονημένους από δέκα πολέμους πατέρες, παιδάκια με δίχως βρακί, φοιτητές χωρίς θρανίο, κοπέλες με διπλή καρδιά, κι απάνω απ' όλους έβλεπε η Πολυξένη έναν Αιμίλιο, μια δική της αγάπη που σκόνταφτε, μα έμενε ορθός.

Πέσανε ομοβροντίες, φώναξαν κάτι που έμοιαζε με «Λευτεριά» κι εσκόρπισαν. Κρύφτηκε η Πολυξένη στα σοκάκια κι έφευγε. Οι δρόμοι είχαν γίνει φιλικοί εκείνη τη μέρα. Οι διαβάτες, δικοί σου. Τρίξανε πάλι οι μεντεσέδες* του νεκροτομείου κι εμπήκαν πάλι πτώματα. Τα πρώτα της Αντίστασης. Τα προηγούμενα ήτανε της Πείνας. Άρχιζε καινούρια σειρά.

Όταν σκόρπισε η διαδήλωση, έφυγαν, μα δε χώρισαν. Δε χάθηκαν όπως τότε, σ' εκείνη την κηδεία* που ήταν σαν το θέατρο που σχολά, και σκορπίζεις. Ήταν τώρα δεμένοι με κλωστές ψιλές, στέρεες. Πόσοι την ίδια ώρα, σ' άλλα μέρη, σ' άλλη γη...

Ανώνυμος,
Αφίσα εποχής

* **ντάλιες**: είδος λουλουδιού * **μεντεσέδες**: μεταλλικά ελάσματα που στηρίζουν τις πόρτες ή τα παράθυρα
* **κηδεία**: προφανώς η κηδεία του Κωστή Παλαμά, το Φεβρουάριο του 1943, που εξελίχθηκε σε αντικατοχική διαδήλωση

Κοντά πριν φτάσει σπίτι της, ήταν μέρα λιακάδα, ίσως η πρώτη της χρονιάς, κι ένας μεγάλος στρατηγός έβγαζε τρεις σκύλους περίπατο. Περπάταγαν μαζί, μπρος αυτός, πίσω εκείνοι. Κοίταξε η Πολυξένη με τα δυο τρύπια μάτια της από δόξα και θάνατο, κι είδε την πρώτη απόσταση της εποχής που χώριζε τους εχθρούς απ' τους φίλους.

Σκεφτότανε τώρα, ανάσκελα, στις φυλακής τα σίδερα, με το σπασμένο χέρι της: «Τι καιρός, πόσα χρόνια, και να μην έχει τελειωμό!».

Μ. Αξιώτη, *Εικοστός αιώνας*, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Πώς αντιμετωπίζει η Πολυξένη τα δεινά της Κατοχής;
- 2 Στο απόσπασμα περιγράφονται δύο λαϊκές συγκεντρώσεις. Ποιο συναίσθημα κυριαρχεί σε κάθε περίπτωση ανάμεσα στους ανθρώπους;
- 3 Ποιοι άνθρωποι ξεχωρίζουν ανάμεσα στο πλήθος; Για ποιους λόγους η αφηγήτρια κάνει ειδική αναφορά σ' αυτούς;
- 4 Οι άνθρωποι αφηφούν τον κίνδυνο μετά τη διαδήλωση. Αιτιολογήστε την αλλαγή της διάθεσής τους.
- 5 Τα γεγονότα εκτυλίσσονται σε διάφορους χρόνους στο απόσπασμα. Παρουσιάστε τα με τη σωστή χρονολογική σειρά, παρακολουθώντας τόσο τη δομή όσο και την ξεχωριστή χρονική διάσταση στο τέλος του αποσπάσματος.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Για την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης ακούστε τα *Τραγούδια του δρόμου* του Μάνου Λοΐζου, τα *Τραγούδια του Αγώνα* του Μίκη Θεοδωράκη και την *Καταχνιά* του Χρήστου Λεοντή.
- ◆ Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Ιστορίας, εντοπίστε και συζητήστε για μαζικές διαδηλώσεις οι οποίες έγιναν σε άλλες ιστορικές περιστάσεις, είχαν ανάλογα χαρακτηριστικά και μεγάλη λαϊκή ανταπόκριση.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ

Έξι χιλιάδες νέοι

Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Χειμωνά Ο γάμος (1974). Σε μικρή χρονική απόσταση από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο, το Νοέμβριο του 1973, το σύντομο αυτό κείμενο, με συμβολική γλώσσα και βαθύ σεβασμό, μνημονεύει τη θυσία των νέων.

Έξι χιλιάδες νέοι κι έφηβοι παιδιά και κλείστηκαν με φωνές. Απ' έξω ένας στρατός να πολιορκεί κι άλλος λαός και φώναζε. Ξαφνικά κατέβηκε μια σιωπή κι αυτοί οι νέοι βάρυναν. Αισθάνθηκαν ν' αποχτούν ένα ακατανίκητο βάρος και σαν ένα τεράστιο και ταραγμένο σύμπλεγμα όπως εκείνα τα σπαραγμένα ανθρώπινα μαζώματα της καταστροφής. Αβάσταχτα σώματα κι άρχισαν να βουλιάζουν ξαφνικά μέσα στη γη κι οι ακίνητες χειρονομίες τους αναπήδησαν από τη γη σαν τελευταίοι θάμνοι και χαθήκαν. Σ' εκείνο το μέρος η γη δεν άντεξε και υποχώρησε σαν μια καθίζηση και χωρίς

Θόδωρος Παπαγιάννης,
Τα φαντάσματά μου (κατασκευή)

κανέναν κρότο ο σωρός βούλιαζε μαρμαρωμένος κι αργά σαν καράβι και τεντωμένα άλογα που πέφτουν σε γκρεμνό κι έσπανε σε μεγάλα κομμάτια το κάθε κομμάτι μεγαλύτερο από το ολόκληρο. Γλιστράν βαθιά και βυθίζονται βαριά κι αργά στα μαλακά βάθη της γης που έχουν ένα τρυφερό χώμα και πιο βαθιά απ' όλες τις ρίζες κι από όλους τους τάφους κι ακόμα πιο βαθιά κι από τις παραχωμένες άγκυρες του κακού

και σκαλωμένες. Απότομα η γη έγειρε κι έκανε μια κλίση προς τα εκεί. Αλλά κανείς δεν πλησιάζει το βάραθρο και όλοι αποστρέφονται. Κανείς ποτέ δε θα τολμήσει να σκύψει και να δει κι ούτε κι οι μάνες. Κανείς να μην τολμήσει.

Γ. Χειμωνάς, *Ο γάμος*, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Γιατί, στην αρχή του κειμένου, ο συγγραφέας δίνει έμφαση στις φωνές;
- 2 Τι συμβολίζει η καθίζηση της γης στο Πολυτεχνείο; Γιατί κανείς δεν πλησιάζει και όλοι αποστρέφονται το βάραθρο;
- 3 Γιατί ο συγγραφέας απομακρύνει ακόμα και τις μάνες από τον τόπο της θυσίας των νέων;
- 4 Ποια είναι η προσωπική στάση του συγγραφέα, που δηλώνεται με την τελική, απόλυτη απαγόρευση: «Κανείς να μην τολμήσει»; Τι υπερασπίζεται με αυτή την αδιάλλακτη στάση του;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Συγκεντρώστε και παρουσιάστε στην τάξη σας φωτογραφίες από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο. Σχετικό υλικό θα βρείτε σε διάφορα φωτογραφικά λευκώματα. Σε συνεργασία με τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών, αναζητήστε επίσης εικόνες από ζωγραφικά και εικαστικά έργα με θέμα τη θυσία των νέων στο Πολυτεχνείο. Συζητήστε για τον καλλιτεχνικό τρόπο με τον οποίο κάθε δημιουργός αποδίδει το ιστορικό γεγονός.
- ◆ Η κατασκευή του Θ. Παπαγιάννη *Τα φαντάσματά μου* έχει φτιαχτεί από ξύλα που περιμάζεψε ο καλλιτέχνης από το χώρο του Πολυτεχνείου μετά τα γεγονότα. Ποια συναισθήματα ξυπνά στους μεγαλύτερους που έζησαν τα ιστορικά γεγονότα και ποια μηνύματα πιστεύετε ότι εκπέμπει στους νεότερους αυτό το εικαστικό έργο;

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ

«Το συρματόπλεγμα του αίσχους»

Το μικρό αυτό διήγημα του Μηλιώνη ανήκει στη συλλογή του Το μικρό είναι όμορφο (1997). Ο συγγραφέας είχε εργαστεί ως φιλόλογος καθηγητής στο Γυμνάσιο Αρρένων της Αμμοχώστου το διάστημα 1960-1964 και επισκέφθηκε ξανά τη διχοτομημένη Κύπρο το 1995, είκοσι ένα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή (1974), με την οποία η Τουρκία κατέλαβε και έκτοτε κατέχει το βόρειο τμήμα του νησιού. Καταγράφοντας τις εντυπώσεις από την τελευταία του επίσκεψη στην Κύπρο, ο συγγραφέας νιώθει ανάμεικτα συναισθήματα, οικειότητας αλλά και δυσφορίας προς το περιβάλλον, καθώς συγκρίνει τη σύγχρονη τουριστική ανάπτυξη του νησιού με τις ζωηρές αναμνήσεις του από το παρελθόν. Η αμήχανη στάση και η πικρή ειρωνεία του εντείνονται όταν σκέφτεται τον καημό των παλιών μαθητών του, οι οποίοι ζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα με την (ακόμα αδικαιώτη) ελπίδα μιας ειρηνικής επίλυσης στο εθνικό και κοινωνικό πρόβλημα της Κύπρου.

Είναι τόσα πράγματα που μου φαίνονται οικεία μόλις πατήσω το πόδι μου στην Κύπρο! Όχι βέβαια τα τουριστικά μεγαθήρια που έχουν κάνει κατοχή στις παραλίες της – αυτή η νέα αποικιοκρατία, τόσο θορυβώδης, τόσο αλαζονική, τόσο επικίνδυνη, που η άλλη στο Ακρωτήρι,* με τους κεραμιδένιους οικισμούς και τα κοντά εγγλέζικα παντελονάκια, μοιάζει με αφίσα ξεχασμένη, από προπολεμική ταινία. Αλλά τα άλλα, τα γηγενή, που αντιστέκονται: είναι η γλώσσα που τη μιλώ χωρίς προσπάθεια, μόλις βρεθώ με τους ανθρώπους της, πράγμα που κάνει εκείνους να συνοφρύνονται* καχύποπτα και τον Γιώργο να με κοιτάζει ανήσυχος – κι εγώ χαμογελώ. Είναι οι «τερατσιές»* στο κίτρινο τοπίο, που αντανakλούν τον εκτυφλωτικό ήλιο στο χαλκοπράσινο φύλλωμά τους, οι φοινικιές, που λικνίζονται τ' απογεύματα, τα γιασεμιά κι οι μπουκαμβίλιες. Και είναι ακόμα –ω του θαύματος!– οι πέρδικες στα χέρσα,* που φτεροκοπούν στο πέρασμά μου, τα «περτίσια», που κακαρίζανε στις πλαγιές του Αγίου Ιλαρίωνα* κι οι μαθητές μου τα πιάνανε ζωντανά κυνηγώντας τα στην απέραντη Μεσαορία,* ώσπου να παραδοθούν με ανοιχτές φτερούγες. Ένας απ' αυτούς κι ο Χαμπής από την τουρκοκρατούμενη Κοντέα,* που τώρα σκαλίζει στα χαρακτι-

* **Ακρωτήρι:** περιοχή δυτικά της Λεμεσού, όπου υπάρχει αγγλική στρατιωτική βάση * **να συνοφρύνονται:** να κατσουφιάζουν * **τερατσιές:** χαρουπιές * **χέρσα:** άδεντρες εκτάσεις γης * **Άγιος Ιλαρίων, Μεσαορία, Κοντέα:** περιοχές στην κατεχόμενη Κύπρο

Γκράφιτι από το τείχος του Βερολίνου

κά του τη μαγεία της Κύπρου, ολομόναχος στα Πλατανίσκια,* σ' ένα ερημωμένο χωριό.

Τραβούμε κατά τη Δερύνεια, όχι από την Αγιανάπα την ξιπασμένη* (και ξιμαρισμένη),* αλλά από τον εσωτερικό δρόμο, το δρόμο της ψυχής, δίπλα στο δασάκι της Άχνας και στην «πράσινη γραμμή». Και ποιος να ήταν τάχα που έδωσε στο συρματοπλεγμα αυτό το οικολογικό όνομα που θυμίζει την «Green Peace»;* Υποθέτω πως ήταν κάποιος εκπρόσωπος του ΟΗΕ*, από κείνους που ρητόρευαν για το «τείχος του αίσχους».* Κρατώ ακόμη στο συρτάρι μου ένα από τα άλμπουμ που μας στέλνανε να τα μοιράσουμε στους μαθητές της Αμμοχώστου: παιδικές ζωγραφιές για το «μοιρασμένο Βερολίνο». Ένα παιδικό χέρι που τεντώνεται κάτω από το συρματοπλεγμα, για να πιάσει την μπάλα, στην άλλη μεριά. Τα μοιράζαμε και τους μιλούσαμε με θέρμη για τα δικαιώματα των παιδιών, για τα αισθήματα των ανθρώπων που δεν μπαίνουν σε συρματοπλέγματα, για την ειρήνη, που ήταν καιρός ν' ανθίσει. Τι να πω τώρα στους μαθητές μου, που τα μάτια τους με συνοδεύουν; Τι να του πω του Πωργή; Τι να πω και του Χαμπή; «Το τείχος του αίσχους έπεσε, δάσκαλε», μου λέει. «Τι θα γένει με το συρματοπλεγμα;» Και βάζει κόκκινα βέλη που στάζουν αίμα, ολόγυρα στη ζωγραφιά του, να δείχνουν κατά την Αμμόχωστο.

Κατά κει τραβούμε. Ανεβαίνω στην ταράτσα της Δερύνειας.* Τουρίστες που κοιτά-

* **Πλατανίσκια**: οι υπόλοιπες περιοχές που αναφέρονται ανήκουν στην ελεύθερη Κύπρο * **ξιπασμένη**: περήφανη, ψηλομύτα (εξαιτίας της μεγάλης τουριστικής ανάπτυξης) * **ξιμαρισμένη**: βρομισμένη (κυπριακό ιδίωμα) * **Green Peace**: διεθνής οικολογική οργάνωση * **ΟΗΕ**: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών * **«τείχος του αίσχους»**: το τείχος που χώριζε το Ανατολικό και το Δυτικό Βερολίνο· η πτώση του (1989) σήμανε το τέλος της μακρόχρονης πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στον ανατολικό και στο δυτικό κόσμο * **ταράτσα της Δερύνειας**: ταράτσα ψηλού κτιρίου στη Λευκωσία, από όπου μπορεί να δει κανείς τις δύο όψεις της πόλης, την κατεχόμενη και την ελεύθερη

ζουν, με εισιτήριο, την «πόλη-φάντασμα». «Περάστε, κύριοι, να θαυμάσετε την ασώματον κεφαλήν!»* Αγναντεύω στο βάθος την έρημη πολιτεία. Βάζω τα κιάλια. Αναγνωρίζω γειτονιές. Έτσι ν' απλώσω το χέρι μου, θ' αγγίξω τα μπαλκόνια της. Έτσι και κάνω ένα βήμα, θα βρεθώ στους δρόμους της και στα αισθήματα που δεν μπαίνουν σε συρματόπλεγμα. Και στα χρόνια της νιότης μου, που μου τα κλείσανε στην άλλη πλευρά.

Χ. Μηλιώνης, *Το μικρό είναι όμορφο*, Κέδρος

* **ασώματος κεφαλή**: λαϊκό θέαμα στα πανηγύρια

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποια πράγματα ή εικόνες της Κύπρου δημιουργούν στον αφηγητή το αίσθημα της οικειότητας, τον κάνουν δηλαδή να νιώθει ότι βρίσκεται σ' ένα γνώριμο και φιλικό τόπο; Για ποιο λόγο νομίζετε ότι νιώθει έτσι;
- 2 Βρείτε στο κείμενο σημεία που δείχνουν την πικρή ειρωνεία του αφηγητή και εξηγήστε τη.
- 3 Τι εννοεί ο αφηγητής λέγοντας ότι τα χρόνια της νιότης του «τα κλείσανε στην άλλη πλευρά»;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Δημιουργήστε ένα γεωφυσικό χάρτη της Κύπρου με όλες τις περιοχές και τα χαρακτηριστικά τους για τα οποία κάνει λόγο ο αφηγητής. Στη συνέχεια φτιάξτε έναν πολιτικό χάρτη στον οποίο να αποτυπώνεται η διχοτόμηση του νησιού. Συζητήστε, με τη βοήθεια και του καθηγητή της Ιστορίας, για το κυπριακό ζήτημα με αφορμή το κείμενο και τους δύο χάρτες.
- ◆ Βρείτε πληροφορίες για περιοχές, κράτη ή πόλεις που διχοτομήθηκαν κάτω από συνθήκες πολέμου ή ιδεολογικοπολιτικών και εθνικών συγκρούσεων (Κορέα, Βερολίνο κ.ά.). Συζητήστε κατόπιν ποια πιθανά οικογενειακά και κοινωνικά δράματα θα έχουν προκαλέσει στους ανθρώπους αυτοί οι βίαιοι διαχωρισμοί.
- ◆ Ζωγραφίστε μια εικόνα με θέμα τον τίτλο του διηγήματος.

